

СРПСКА ШТАМПА О ПОГРОМИМА СРБА 1914.

»На Србе у БиХ приређена је хајка, при којој се врше ствари, за какве се до тада није чуло. Руља која је извршила све ово у Сарајеву, организована је била од муслиманских пропалица и хрватских потркуша.«

Српска штампа у Краљевини Србији и у Аустроугарској са нарочитом пажњом пратила је погроме у Сарајеву, али и широм Босне и Херцеговине и Хрватске после Сарајевског атентата 1914. године. Ови изузетно вредни историјски извори нуде прегршт информација о ерупцији насиља против Срба и о напади-ма не само на њихову имовину и личности,

него и на њихове институције, али пружају и занимљив увид у перцепцију ових догађаја, како у Краљевини Србији, тако и међу Србима у Угарској. Из извора је видљиво да су Срби били нападнути као вјерски и национални колективитет, без обзира на друштвени статус, старост и пол.

Новине су вијести из Босне и Херцеговине и Хрватске добијале из два различита извора. Прве вијести о сарајевским догађајима преузимају се из аустријске и угарске штампе, која је неријетко имала специјалне извјештаче са лица мјеста. Овакве, преузете вијести, обогаћиване су уредничким коментарима, посебно у контексту напетих односа Краљевине Србије и Аустроугарске. Други извор била су писма и телеграми грађана из Босне и Херцеговине, која су стизала редакцијама новина и грађанима у Београду. Та писма представљају посебно вриједне историјске изворе, јер прије објављивања нису прошла кроз аустроугарску цензуру.

Може се рећи да је јавност у Србији била добро информисана о догађајима у Босни и Херцеговини, јер је у већини новина то била и најзначајнија тема све до половине јула 1914. године. Тада централно мјесто заузима питање истраге око атентата и аустроугарске дипломатске ноте у Београду.

За овај број *Историјских свезака* издвојено је девет текстова штампаних у периоду од 1. јула до 11. јула 1914. године у шест листова (четири из Београда и два из Новог Сада) различитих политичких и друштвених ставова. Ради бољег разумијевања доносимо и кратки историјат ових листова.¹ Напомињемо да сви листови, изузев новосадске *Слободе*, користе јулијански календар. Такође, сви текстови су пренијети вјерно оригиналу.

Политика – дневни лист покренут 1904. године у Београду. Оснивач и уредник био је Владислав Рибникар. Лист је наступао као независно гласило и није заступао интересе појединачних странака. Прије Првог свјетског рата истичу се антиаустријски уводни чланци.

¹ За више информација види: В. Крестић, *Историја српске штампе у Угарској 1791–1914*, Нови Сад 1980; Ј. Митровић, *Грађа за историју и библиографију српске периодике до 1920. године*, Београд 1984; М. Кисић, Б. Булатовић, *Српска штампа 1768–1995: Историјско-библиографски преглед*, Београд 1996.

Пијемонт – београдски дневни лист, покренут 1911. године. Власник и главни уредник био је Љубомир С. Јовановић до 1913. године, када руковођење листом преузима Бранко Божовић. Заступао је интересе организације „Уједињење или смрт“. Током 1914. године био је отворено против владајуће радикалне странке и Николе Пашића. Лист је престао да излази са окупацијом Краљевине Србије 1915. године.

Трговински гласник – покренут 1891. године у Београду. Од 1895. године носи поднаслов „Орган Београдске трговачке омладине“, а од 1900. године постаје дневни лист. Власник је био Марко Вулетић, одговорни уредник Милован Обрадовић, а предсједник уређивачког одбора Димитрије Ђорић. Посебно је третирао питања српске трговине и индустрије, али и теме из политике и просвјете.

Новости – београдски дневни лист, покренут је под насловом *Вечерње новости* 1893. године и излазио све до 1929. године са прекидом у време окупације Србије током Првог свјетског рата. Одређено време новине су заступале гледишта либералне, а пред Први свјетски рат и напредне странке. Лист је увијек наступао у опозицији према владајућој радикалној странци. Од 1913. године излазиле су под називом *Новости*, а власник и главни и одговорни уредник био је Милан П. Савчић.

Слобода – лист Срба социјалдемократа у Угарској, иза чијег оснивања стоји централна партијска управа Социјалдемократске странке Угарске. Имао је за циљ образовање радника и ширење идеје социјализма. Почео је да излази у Будимпешти 1. јануара 1911. године три пута мјесечно, али већ истог мјесеца прелази у Нови Сад у којем са мањим прекидима излази све до гашења и то као недељни лист. Често је био под ударом правосудних органа Аустроугарске, да би коначно престао да излази крајем јула 1914. године. Током 1914. године уредник *Слободе* био је Ђуро Шурок.

Браник – покренут 17. октобра 1885. године у Новом Саду. Власник листа био је Миша Дмитријевић, лидер либералне струје Српске народне слободоумне странке. Од 1889. на чело листа дошао је Михајло Полит-Десанчић. Лист је од 1912. године излазио пет пута недељно и имао је значајан утицај на српско јавно мијење у Угарској, првенствено јер је заступао интересе средњег слоја српског грађанства (интелигенције, земљопосједника и трговаца). Последњи број листа изашао је 1. августа 1914. године и више није обнављан.

ПОСЛЕ АТЕНТАТА

– У Сарајеву је све што је српско порушено и опљачкано – У осталим варошима приређена је такође хајка на Србе. –

У Сарајеву је проглашено опсадно стање, те је готово немогуће сазнати шта се све тамо догађа, јер приватних извештаја нема. Тако смо приморани да све информације црпимо из телеграма, који нам се шаљу из Беча и бечких новина које добијају своје извештаје из Сарајева. Али ти извештаји не могу нам дати тачну слику свега што се у Босни и Херцеговини сада догађа. У тим извештајима прикриће се много што шта, а догађаји који се не могу прикрити, другчије представити. У сваком случају положај тамошњих Срба у овом тренутку врло је тежак. На Србе у Босни и Херцеговини приређена је хајка, при којој се врше ствари, за какве се до сада овде никада није чуло.

Све је порушено и похарано

У свом телеграму из Сарајева сам „Пестер Лојд“ признаје, да сад у Сарајеву нема ни једног српског дућана, ни једне српске куће, која није порушена, полупана и похарана. Руља је улазила у куће, износила ствари на улице и лупала. Други су за то време односили све што је било од вредности и разбијали касе и трговачке фијоке.

Под заштитом полиције

Руља која је извршила све ово у Сарајеву, организована је била од муслиманских пропалица и хрватских потркуша. Насиља су почела у понедељак пре подне и полиција није предузела ништа све док није све демолирано и упропашћено.

Из описа који о томе доносе бечки листови, види се да је полиција, која је тобож требала да штити Србе, нагуривала пљачкаше баш на ону страну, где је требало упропастити српску имовину.

Руља је најпре дошла пред Јефтановићев хотел „Европу“, на којем су још у недељу ујутру били поразбијани прозори. Ту су прво све поразбијали и порушили.

Полиција је дошла и сатерала пљачкаше у једну споредну улицу. Ту је руља демолирала „Просвету“ и кућу српско-црквене општине. Полиција је опет дошла кад је то свршено и „потисла“ пљачкаше на Апелов Кеј. Али и ту је било много дућана те су и они сви поразбијани и опљачкани. Полиција је опет стигла кад је све било готово и „потисла“ пљачкаше до српске митрополије. Руља је ту стала и отворила паљбу камењем на митрополију. Кад је све лепо било поразбијано полиција је „сузбила“ пљачкаше пред српску школу. Њу је руља такође сву порушила. Ушли су унутра па су све поломили, што се могло поломити. Полиција је онда дошла и потисла руљу до Српске Банке, која је такође полупана и порушена.

Пошто је било већ подне, то је изведена једна чета пешадије и онда су се пљачкаши разишли кућама да ручају, да би после подне наставили свој посао са још много више енергије и разумевања.

Вандали на послу

После подне руља је наставила посао. По тврђењу „Нове Слободне Пресе“ пљачкаши

су били регрутовани од мухамеданаца најниже друштвене класе.

Али после подне се нису задовољили разбијањем, рушењем и пљачкањем дућана. Већ су почели да улазе у куће. Прво су извршили прави јуриш на стан Глигорија Јефтановића. Сав су намештај поломили и побацали кроз прозоре на улицу. Кад су то свршили, отишли су у Јефтановићев хотел „Европу“ па су ту довршили посао. Све је порушено и поломљено. Ни један део намештаја није остао читав. Чак су поломили и омнибусе и кола, што су употребљивани за превоз хотелских гостију.

Затим су порушили стан Српског Клуба и хотел „Империјал“ који је својина једног Србина. На послетку су провалили и последње српске дућане па су све уништили.

Кад је све било свршено, кад је упропашћена сва имовина сарајевских Срба, тада је дошла војска и тада је објављено опсадно стање.

И новац отимају!

Шта се све по Сарајеву починило, види се из ових примера. Пекару Ђорђу Жиковићу, опљачкана је прво кућа, па су онда пљачкаши обили и касу и узели из ње више од 1000 круна. Пиљару Јови Бугјану обили су чекмеца и из њега отели 500 круна. Златару Митричевићу обили су дућан и однели сву робу. И тако даље.

Свуда се пљачка и руши

На знак из Сарајева приређена су и у свим варошима у Херцеговини слична насиља. У Мостару су пљачкаши све што је српско полупали и опљачкали. Исто тако у Невесињу. Тамо је опљачкана цела чаршија.

Хапшење Атанасије Шоле

Један телеграм, који је из Беча синоћ стигао, јавио је био да је Глигорије Јефтановић, ухапшен у Вишеграду и ухапшен при бегству за Србију!

Разуме се да је то била лаж. Један накнадни телеграм демантовао је ту лаж.

Међутим потврдила се вест, да је у Мостару ухапшен посланик Атанасије Шола, председник саборског клуба Народоваца.

Бечки телеграми тврде, да је ухапшен због тога, што је покушао да дражи свет! Сигурно је, међутим, да је ухапшен због тога, што је покушао да спречи дивљаштва, која су и у Мостару приређена против Срба.

У порушеном Сарајеву

У једном допису из Сарајева дописник „Нове Слободне Пресе“ овако описује порушено Сарајево:

„Кроз варош идући, газите само по срчи од полупаних прозора и полупане стакларије са кућа, кроз остатке поломљеног покућинства, кроз рубље побацано из српских кућа. Идете улицама, па ћете наићи на читаве редове кућа од којих више ничега нема. Стоје само голи зидови, а кроз поломљена врата и поразбијане прозоре видите покућинство, порушено у парчад.

Целокупна роба српских дућана лежи по улицама, поломљена и разбацана. Најстраховитије изгледа пред једним дућаном, у којем су се продавали мртвачки сандуци. Дућан је разрушен, а мртвачки сандуци леже разбацани и полупани по улици.

Полиција, може бити, није била довољно јака да спречи ове изгреде, али ни војска није могла ништа да учини. Јер чим би војска покушала да растера руљу, она је почињала да пева аустријску химну и војска се повлачила.“

Претње Србији

Н. Сл. Преса, говорећи на уводном месту о атентату на надвојводу, између осталог изражава се овако:

„Владе не могу бити чињене одговорнима за поступке појединаца, али могу бити учињене одговорним за опште узроке, из којих ти тезе долазе. Ровење и подстрекивање противу монархије мора престати непрестано подбадање на непријатељска расположења мора ишчезнути, ако се хоће, да се избегне, опасност од наглог навирања страсти и од изненадног удара изазваног хиљадоструким негодовањима и повредама. Баш у последње време је монархија, уз одобравања од стране јавног мишљења, дала озбиљне доказе своје жеље да са Србијом ступи у уређене односе.“

Политика бр. 3745, 18. јун 1914, стр. 2.

ХАЈКА НА СРБЕ

Убиства, паљевине, пљачке

– **Бесомучна руља и даље господари у Босни.**
– **Нове демонстрације у Загребу.** –

У Сарајеву влада опсадно стање, али руља влада. И ако војска чува варош и полиција патролира, гомила мангупа и стипендиста руши куће српских грађана и пљачка дућане српских трговаца.

Нарочити извештач „Нове Слободне Пресе“ овако описује изглед Сарајева после демонстрација:

Када се Сарајеву приближи, човек добије утисак да приступа месту на коме су се одиграли наобични догађаји. Војничко вежбалиште, које лежи недалеко од железничке станице, претворено је у војнички логор. У шаторима логорују трупе, а дуж пруге чувају стражу војници, са бајонетом на пушци.

На железничкој станици влада велика ужурбаност. Војска чува станицу, и нико не може да изађе из воза, док не покаже легитимацију. Дошљацима се са свих страна ставља до знања, да у вароши опсадно стање влада.

При вожњи кроз варош, човек добија језовит утисак. Точкови прелазе преко прозорске срче, која је често по читаву стопу дебела. Прође се по десет и двадесет кућа које је гомила просто порушила. Само високи зидови стрче у небо; ничега другог нема.

Овде, на улици, лежи еспап целе једне трговине разбацан и изгажен; онде, пред једном српском трговином, патролирају полицајци. Да кочијаши човеку одмах не испричају шта се догодило, мислио би да је у вароши био земљотрес.

Изгреди су се овако догодили, по причањима очевидаца. Око 11 сати пре подне, искупила се гомила хрватских и муслиманских ђака. Њој су се придружили многи људи из муслиманског краја. И онда је настала једна хајка кроз варош.

Где год се мислило да станује Србин, где год се видела српска фирма, бацано је прво камење, па је онда вршен јуриш на кућу. Врата и прозори су изваљивани. Кроз пробијена окна, кроз врата и прозоре летео је на улицу намештај и еспап.

Сада све то изгледа као какво разбојиште. Овде лежи гомила подераног веша, тамо изгажене животне намирнице. Ужасну слику даје једно порушено погребно предузеће: зграда је порушена, а мртвачни сандуци, разлупани, леже на улици.

О изгредима против Срба стигли су ови извештаји:

КАКО ЈЕ У БОСНИ

Сарајево, 18. јуна.

Варош сада има нормалан изглед. Све су радње отворене и потпун мир влада.

У Коњици, у Херцеговини, јуче су биле патриотске демонстрације муслимана и католика против Срба. Разбијени су прозори на више српских кућа. Полиција је растерала демонстранте.

У Лијевну су такође биле демонстрације. Српске радње и српска школа бомбардовани су каменицама. Жандармерија је повратила ред.

У Столцу, муслимани и католици приредили су анти-српске демонстрације. Разбијени су прозори на више српских кућа. Полиција је растерала демонстранте. Сем тога муслимани и католици у Столцу раздражени вешћу о атентату поломили су намештај по српским кафанама и радњама. Војска је повратила ред.

У Опличићу сељаци католици и муслимани напали су на српску цркву и српску школу.

У Зеници 600 муслиманских и католичких радника пролазили су кроз улице манифестујући противу Срба. Српске куће су оштећене.

У Босанском Броду католици и муслимани организовали су патриотску поворку и грдили Србе. Није се десио никакав догађај.

У Тешњу омладина је разбијала прозоре на српским кућама. Ред је повраћен.

У Бањалуци организована је велика и тужна поворка; присуствовала су и сва српско-народна друштва.

У Давидовцу, муслимани и католици сакупљени пред српском читаоницом видели су кроз отворен прозор на зиду слику српског краља. Руља је продрла у кућу и поништила сав намештај. Жандармерија је растерала демонстранте.

ПОРУШЕНЕ ШТАМПАРИЈЕ

Сарајево, 18. јуна.

Опозициони листови „Српска Ријеч“, „Народ“ и „Отаџбина“ не излазе до даље наредбе, пошто су њихове штампарије опустошене.

НАПАД НА МИТРОПОЛИЈУ

Сарајево, 18. јуна.

За време демонстрација били су такође разбијени прозори и на палати митрополитовој, и како се митрополит налазио иза прозора, лако је повређен.

Јављају нам такође за демонстрације и лаке изгреде у Добоју, Шамцу и Брчком.

Вест о хапшењу посланика Шоле у Невесињу не потврђује се. Јуче и прекјуче ухапшена су многа лица и предата полицији или истражном судији. Али многа од њих пуштена су после испита.

УБИСТВО У МОСТАРУ

Сарајево, 18. јуна.

У Мостару и даље трају анти-српске демонстрације. Један Хрват ушао је у радњу једнога Србина. Последњи је био почео да грди убијенога престолонаследника(?).

Тада се Хрват разљути и удари Србина ножем. Њега су притворили.

НЕРЕДИ У ЗАГРЕБУ

Загреб, 18. јуна.

Четири стотине грађана и студената прошли су јуче увече кроз улице носећи хрватску заставу умотану црним велом и слику Франца Фердинанда са узвицима антисрпским.

Између манифестаната и неколико личности које су седеле пред једном кафаном дошло је до сукоба.

Узрок сукобу је непознат. Вели се, да је камење, које је било бачено из кафане, пробушило престолонаследникову слику. Према једној другој верзији из кафане пуцано је из револвера. Манифестанти су разбили прозоре на кафани и

уништили намештај. Полиција је растерала манифестанте. Неколико лица је лако повређено.

Један велики део манифестаната стигао је пред српску кућу, из које су, како се каже, биле бачене бутеље на студенте националисте, противнике партије права. Затим је била засута камењем кућа Старчевића, док нису дошле присталице партије права и растерали ову групу.

Сличне демонстрације десиле су се и пред кућом председника Сабора Медаковића. Манифестанти почели су да разбијају прозоре, али полиција и жандарми који су ту били постројени, растерали су их. Било је ухапшено десет лица, али су пуштена на слободу.

Полиција је предузела све мере да се избегну изгреди.

ЈУРИШ НА КАФАНЕ

Загреб, 18. јуна.

Синоћ су приређене опет велике демонстрације против Срба. Огромна гомила Франковаца сакупила се пред „Старчевићевим Домом“, одакле је пошла са развијаним хрватским тробојкама, обавијеним црним флором, и са сликом покојног престолонаследника Фердинанда, пред Јелачићев споменик, где је Народна Кафана, у коју долазе вође и политичари српско-хрватске коалиције.

Пред том кафаном дошло је тада до бурних манифестација против Срба. Демонстранти су са узвицима „Доле Срби! Осветимо хрватског престолонаследника! Доле Убице! Напоље из Загреба! Идите у Београд! Доле краљ Петар!“ – јурнули у кафану, где су разлупали цео кафански намештај, све столове, столице, чаше и лампе.

Полиција је дошла, кад је то већ све било свршено, те је ударила на демонстранте голим сабљама, којом приликом је рањено много демонстраната, и тада је настала велика паника.

Вероватно, да ће око 10 и по часова ноћу бити у Загребу проглашен преки суд.

ДЕМОНСТРАЦИЈЕ У ЂАКОВУ

Ђаково, 18. јуна.

Синоћ су у Ђакову пред кућом владике биле анти-српске манифестације. Манифестанти су разбили прозоре на кући посланика Рибара, који припада српско-хрватској коалицији. Жандармерија је растерала манифестанте.

Вечерас су излепљене плакате, којима се тражи да назив улице која носи име Змаја Јована буде што пре избрисана, иначе ће се то учинити силом.

НАКНАДНИ ИЗВЕШТАЈ О ИЗГРЕДИМА У ЗАГРЕБУ.

Загреб, 18. јуна.

Пошто је полиција растерала демонстранте испред „Народне Кафане“, отишли су демонстранти у Гундулићеву улицу, где станује председник општине града Загреба Јанко Хољац. Отишли су с намером, да нападну на његову кућу. Демонстранти су били љути на њега због тога, што је он био пре три недеље дана у Београду, где је у име хрватског главног града узео учешће у српској народној светковини, којом је приликом одликован орденом белог орла и био у аудијенцији код краља Петра.

Још у јучерашњој седници општинског одбора тражио је правашки одборник, да председник Хољац врати српски орден; а у јучерашњој седници Сабора напали су га правашки, што је ишао у Београд. Због свега тога хтели су синоћ демонстранти да му разруше кућу.

Полиција, појачана жандармеријом, беше направила кордон око његове куће и тако је у два маха успела да сузбије демонстранте. Али кад ови и по трећи пут навалише као бесомучни вичући „Слава престолонаследнику!“ Кордон попусти, демонстранти се пробише и допре-

ше до куће председникове, па је онда осуше бомбардовати каменицама. Пошто су полупали све прозоре, демонстранти су се упутили уредништву коалиционог „Покрета“, које је близу председникове куће, те и тамо полупали прозоре уз непрекидне узвике: „Доле са Србијом! Доле са убицама! Освета за хрватског престолонаследника!“ Жандарми су, до душе, покушавали да сузбију демонстранте, али када сви истакосе пред њих слику пок. надвојводе престолонаследника, жандарми се одмах повукоше.

Пошто су тако површили шта су хтели, демонстранти су се кренули из Гундулићеве улице ка Зрињском тргу, где је стан председника Сабора др. Медаковића и где је такође био распоређен јак кордон жандармерије.

Загреб, 18. јуна.

Пошто је опуштошена „Народна Кафана“, одвојила се једна руља демонстраната и кренула према Дому Српске Црквене Општине, која је на Илици. Из куће посукташе неколико боца на демонстранте, који су за то већ спремљеним каменицама полупали све прозоре на Дому Српске Црквене Општине.

После тога десио се један инцидент пред Старчевићевим Домом. Напредна националистичка ђачка омладина беше приредила демонстрацију против праваша, па се тога ради кренула Старчевићевом Дому, да га бомбардује каменицама. Сазнав о тој намери, правашки су ђаци сместа похитали Старчевићевом Дому и осујетили намеру напредне националистичке ђачке омладине.

Преко ноћ је похапшено 10 лица, али су сви пуштени, пошто су се код полиције легитимисали. Омање руље демонстрирале су до после поноћи против Срба, по разним крајевима вароши. Најважније тачке у вароши посела је полиција.

Пијемонт бр. 166, 19. јун 1914, стр. 2.

ФРАНЦУСКА ШТАМПА

Париз, 19. јуна,

Француска штампа замера бечкој а нарочишо берлинској штампи што су у њаховој слепој мржњи противу Србије, због последњих победа и успеха, у овом жалосном атентату нашла повода да се Аустрија освети Србима у Монархији и денунцијацијама окаља Србаја пред западном Европом.

„Тан“ у уводном чланку под насловом „Аустро-Угарска и Словени“ тражи да се што пре учини крај скандалозним сценама, које се догађају у Босни и Херцеговини.

„Журнал Де Деба“ упозорује јавно мњење да се не да обманути лажним а тенденцијским вестима из Беча и Будим—Пеште.

Против радикала у Босни

Беч, 18. јуна,

„Нова Слободна Преса“ јавља да ће бити предузете радикалне мере противу српских радикалних елемената у Босни и Херцеговини.

Новости бр. 169, 19. јун 1914, стр. 2

ХАЈКА НА СРБЕ

Наш протест.

Београд, 19. јуна.

У свакој другој земљи, осим у Аустрији, где је год бивало атентата, власти су се задовољавале тиме, што су кривце и њихове саучеснике могли спровести суду на заслужену осуду. Само се у Аустрији чини изузетак од правила и излаже се гоњењу све, што се Србима назвало, само због те случајности, што су овога пута атентатори српске народности.

Вандалска опустошавања и разоравања имовине Срба у Босни и Херцеговини и Хрватској и дивљачка хајка поведена и против многих аустројских Срба, ни кривих ни дужних за крвав сарајевски догађај који је и у њих наишао на осуду, узрујавају нас, јер су ти гоњени људи, који су лишени личне и имовне безбедности, наша рођена браћа и по крви, и по вери, и по имену. Због тога најенергичније протестујемо против тих зверстава, која се над њима врше и тражимо од суседне државе да поштеди нашу осетљивост, јер је то и у интересу њенога гласа, као културне државе. А то што се догађа са нашом браћом не само да није културно него је просто дивљаштво.

Сарајево, 18. јуна.

Преки суд је установљен у Тузли и у Маглају због нереда, који су се тамо десили.

Беч, 18. јуна.

Данас је српско становништво између Шибеника и Книна злостављано. Све српске куће у Бугнину опустошене су.

Загреб, 18. јуна.

Синоћ су се поновиле демонстрације. Франковци² су бомбардовали камењем и комадима гвозђа „Народну Кафану“. Камење је падало и међу кафанске госте, те је неколико гостију рањено, а међу њима и књижевница Софка Кведер. У овој кафани иначе се састају чланови српско хрватске коалиције. Полиција је доцкан стигла, а тада је почела хапсити госте социјалисте тврдећи, да су тобож они изазивали демонстранте. Социјалистички вођа Деметровић, кажњен је са 50 круна глобе, због тобожњег вређања демонстраната. Полупали су прозоре на „Хрватском Покрету“, а журишали су и на управе социјалистичког листа и „Народног

² Франковци су били струја унутар хрватске Странке права, а предводио их је Јосип Франк. То су били радикални десничари који су чврсто сарађивали са бечким двором и који су као главне политичке непријатеље видели Србе. Тај израз се појавио у употреби 1890-их година. Анте Павелић, касније поглавник НДХ, потекао је из те политичке струје.

Јединства“, међутим националисте полупали су прозоре на „Старчевићевом Дому“.

Данашњи полузванични комунике приказује ствари тако, као да демонстранти тобож изазвани, чине ове изгреде, те објављује оштре полицијске мере, којима се забрањује свако сакупљање. Међутим ове мере су предузете само због тога, што је полиција сазнала, да се у ствари припремају против демонстрације, које би предузело загребачко грађанство, националисте и социјалисте.

Већина општинског одбора сазива седницу, на којој ће протестовати због демонстрација и покушаја франковачких изгреда.

Националисти придружују се, против осамљених, али заштићених демонстраната, и присташе старчевићанаца.

Данас је бан одговорио члановима српско-хрватске коалиције, који су захтевали заштиту и успостављање реда, да не може много учинити сам већ ако желе, да се одмах прогласи преки суд, што би Франковци једва и дочекали, те за то и разносе гласове, да је положај банов уздрман, и да је у Беч већ позван бивши бан, барон Раух.

Шта пише „Мађарорсаг“.

„Сарајевски Хрвати, Муслимани и Јевреји уништили су отприлике хиљаду српских трговина и приватних станова. Штета је огромна. Неки је цене на десет милиона круна. Значајно је, да се све то десило у присуству војске и полиције. Руља је у своме необузданом бесу могла да руши и разорава, а нису је спречиле војска или полиција. Чак и онда, када је већ био проглашен преки суд, руља је напала кућу Србина Кативића и тамо починила грдну пустош! Дописник „Мађарорсагов“ био је после извршена разбојништва у стану Србина кројача Душана Бесаровића. Руља је уништила све, да ни стварчица није остала читава. Штета се цени на 80 хиљада круна. И трговина Србина Прњатовића посве је уништена. Сва роба је из-

вучена и побацана на улицу. *Штета износи до по милиона круна.* Највећу штету је претрпео власник хотела „Европе“, *Јефтановић.* Изгубио је преко по милиона круна. – Руља је из многих приватних станова однела, покрала ађидаре и друге ствари од вредности. Српско становништво у Сарајеву толико је застрашено, да се сви Срби повукли.

„Руља је разорила и српско сиротиште и све српске школе. Неки Срби су се жалили одељном предстојнику Зурунићу и тражили, да се српско становништво заштити. „Заштита“ је најзад дошла: *проглашен је преки суд.* Но и после тога је руља наред улице напала владиног посланика дра Васића. Васић се спасао само тако, што је један школски надзорник успео да увери руљу, да је Васић – католик. Руља је уништила и сав намештај у српском клубу, а тај намештај је набављен тек прошлог месеца за двадесет хиљада круна. Намештај је сав искрхан и побацан на улицу. Са спрата бачен је чак и билијар. – Ухапшени златар Никола Митричевић пуштен је на слободу, јер се доказало, да је само из пушке пуцао у ваздух (био је оптужен, да је бацио бомбу), када је руља навалила, да му опљачка златарницу. – Трговац Јовичић је са револвером у руци дочекао руљу, када је навалила у радњу му. Неки Крајна је погинуо, а два демонстранта су рањена. – Прекјуче се по Сарајеву био пронео глас, да Срби спремају противдемонстрацију. Тада је заповедник војног кора позвао к себи неколицину угледних Срба и рекао им: **„Господо, упозоравам вас, да су моји топови напуњени!“** – Ухапшен је неки болничар, Србин, што је наводно тешио рањене Србе у болници, да не тугују, већ нека се радују, јер Бог свагда помаже Србима, па ће им и сад помоћи. *Ухапшен је и полицај бр.65. што је хтео да разгони руљу, када је нападала Србе.* – У Сарајеву је данас мир. Само рушевине подсећају на почињена дивљаштва. Али у ваздуху мирише барут.

„У Мостару је мир. Демонстранти су само полупали излоге на неким српским радњама. – У Добоју, Шамцу и Брчком било је уличних

демонстрација, али већих изгреда не. – У Сарајеву је ухапшен и један *српски свештеник, што је бранио српску школу од побеснеле руље.*

Трговински гласник бр. 133, 20. јун 1914, стр. 2.

НЕДОСТОЈНО И РУЖНО!

И тако се догодило ипак оно што је најгоре. Српски народ православне вероисповеди у Босни проглашен је ван закона. Његова имовина постала је пљачка мангупа и бескућника, који су примили на се прокламовање некакве нарочите монархијске идеје у Босни и Херцеговини. Први људи, стубови тамошњег друштва, законодавци као чланови босанскога сабора, представници имућности, постали су *vogelfrei*, хватају их, апсе, док руља руши њихове домове и радње и односи што јој до руку дође, а што не може однети, изломи, поцепа, побаца и излази тако, да сваки коме су год дошли ови немили и незвани гости у кућу, има тај дан да упише као дан своје несреће и пропасти. Слику ове пустоши и вандализма из дана у дан дају сами аустро-угарски листови.

Не много боље стоји са Србима и у другој главној вароши, друге братске земље, Хрватске. И ту су демонстрације узеле opak обрт по име, живот и имање српских грађана, док је у Сабору име српско нишан најгорих погрда. И ту су сумњиви пријатељи дошли до речи, да би испољили своју стару окорелу душу.

У Босни, Херцеговини, Хрватској слави се несрећни пир разузданости и безвлашћа, на које је оглашени „преки суд“ само једна пародија. И видећемо кога ће сустићи овај суд у земљи, у којој се и онако влада „произвољно“. Остала „отмена“ штампа у Аустро-Угарској, прихвата бачени угарак и журно га распаљује даље, да и у најширим круговима не само ове монархије, већ и целе Европе име српско учини што омрзнутијим.

Напоследку нису остали поштеђени ни Руси, ни Русија, и то баш она званична. И њу су оквалификовали као међународнога „убицу“. То је рекао прво некакав плаћени новинарски агенат у неком енглеском листу, а халапљиво је прихватила сва аустро-угарска штампа. И онда се та неуљудна инсинуација пренела на све Словене уопште, и није само на једном месту, као оно у Брну, добила опипљива облика.

А Србија. Она тек вуче мазију за све. Њој се чак меће на терет и сам колико немили, толико и несрећни видовдански догађај у Сарајеву, у коме је пао као жртва један истакнут члан царске хабзбуршке куће, наследник престола а са њиме и његова супруга, нежна и добра кнегиња Софија, рођена Хотек. Стара вајкадашња мржња на Србе добила је понова материјала, да се што више само распали, при чему су исти кругови и оптужиоци и судије.

Све што у Србији уме да мисли и да осећа, придружило се оним топлим изјавама учешћа, какве су потекле од стране српског краљевског престола и краљевске владе и свега јавног мњења. Наша штампа није дала никаква повода, бар колико до ње стоји, да се и на њу жали. И она је сав догађај оценила по његовој замашности. Њено мишљење није било само куртоазија. Оно је потицало из убеђења, да су атентати увек једна несрећа; али несрећа стара колико и уређење рода људског. Атентата на високе личности било је и биће их, докле траје људи на земљи.

Бар онима у Аустро Угарској не треба нарочито доказивати тај жалосни факт. Колико ли је само на високе представнике, те земље било већ крвавих и несрећних атентата, у којима до сада не беше никада Србина као извршиоца. То се сад тамо нарочито заборавља.

Сад се, по несрећи, десио и тај случај, и ми га баш стога у толико више сажаљевамо. Али, ко може изменити оно, што је већ неповратно учињено? Исто тако, ко може окривљавати цео један народ за једно несрећно дело, за које тај

народ исто тако није знао као ни они, против којих је управљено, као ни они, којима је дужност била да бдију над сигурношћу високих особа, које изгибоше у Сарајеву.

Сваки, ко само може да рукује каквим убиственим оружјем или справом, физички је у стању да изврши атентат. Али има пуно моралних обзира, које чине да људи, који имају породице, имовине, положај у друштву и томе сличне среће и одличне прилике, остају имуни према ономе заразном бацилу, који се каткад налази у политичкој атмосфери једне земље или једног круга, у коме владају нездраве прилике. А у Босни и Херцеговини нису здраве прилике. Ми питамо свакога родољуба из Мађарске, правога пунокрвног Мађара као и сваког пунокрвног Немца из Аустрије, како би они сматрали своје политичке прилике, када би дошла нека туђа сила и притисла њих и земљу њихову, и све домаће потисла и пригњавила својом влашћу и својом силом? Тако се нешто догодило и у Босни и Херцеговини, у земљама које имају своју политичку и историјску прошлост, а народ своју националну свест. Додајмо томе, да се данас не могу више притискивати народи и земље њихове, као у средњем веку, где се о људима није водило рачуна, колико о свакој стоци; или, ако се то ипак догоди, онда, сасвим природно, јављају се опасне мијазме у политичкој атмосфери и они, као егзалтирани младићи или људи, који немају шта да изгубе сем гола живота, са познатом изреком „моја глава цареву плаћа,“ кидишу на туђ живот и на жалост успеју. Тако се то догодило и у Сарајеву.

Тако се психолошки једино може и мора протумачити тај тешки и крвави догађај. И онда би отпале све оне бедне и жалосне инсинуације, којима су следовала још гора дела и у тако огромном пространству да се цео један народ напада, као народ „убице“ и да се на њихов национални понос нарочито удара, са очевидном двојаким намером: *да се оно Срба, што их има у границама монархије буквално премлати, опљачка и унизи, а онај део Срба, који живи*

ван монархије, да се денунцира и дискредитује у очима целога осталог света.

То је срамота! Ми немамо друге речи за све ово недостојно и ружно што се догађа. Ми не знамо којом би се другом речју могло ближе окарактерисати оно, што се од Видовдана до данас просуло на главу и душу свега српскога народа, а од стране аустро-угарске штампе и њених преводиоца по улицама Сарајева, Мостара, Загреба и свуда тамо, где се пујда фанатична и бескућничка руља на мирне грађане, који су, после смрти ерцхерцога Фердинанда, криви само зато што су живи и што су Срби.

И какве онда разлике има између несрећног дела двојице егзалтираних, у друштвеном погледу мало урачунљивих „дерана“ (како их тамошња штампа сама назива) и свесних поступака оних, који су одговорни за мир и ред у држави својој, и за спокојство и сигурност мирних грађана, који су за атентат онај исто толико криви, колико и Бечлије за негдашњи атентат на садашњег цара, колико и сви они, који су, и у Аустро-Угарској, и у свима државама, где су се десили које кад атентати.

Свако дело има свој узрок и свога учиниоца. С тим ваља једино и рачунати при оцени његовој! Ићи даље, мимо то и некривима наносити морални и материјални вред и бол значи само: да им се хоће тако, или се на зна шта се ради, што опет нико, а најмање читави народи, не морају да трпе, и са заслуженим презрењем и индигнацијом одбијају.

Таквог је нажалост карактера и све оно, што се догодило и догађа после Сарајевског атентата. Али, и овде важи она реч: да „не пада снег да помори свет, но да свака зверка покаже свој траг.“ Српски је народ много беда и невоља претурио преко главе. Ваљда га и сад неће моћи истребити с лица земље. Остало је у Божјој руци.

Трговински гласник бр. 134, 21. јун 1914.

КРАЈ ЗЛОЧИНИМА!

За свакога мора бити јасно шта значе тако зване манифестације противу Срба у Босни, и чије су она дела. Треба само прочитати извештаје, штампане ма у ком немачком листу, па видети и из оно мало и штуро речених саопштења да је властима у Босни, Хрватској и Далмацији једини посао у тим ружним изгредима био да констатују оно што се догодило и да приступе интервенцији тек онда кад се није имало о чему интервенисати. Закључак није тешко извести. Он се намеће сам. Полиција је, не користећи се ни једним од својих права, избегавајући пажљиво своју дужност, толерисала злочин и разбојништва која су се, као дати сигнал, вршила по српским земљама у монархији, и тиме је постала прећутни и тајни саучесник оној злочиначкој руљи, која је искористила један колико језовит толико и пун погружености тренутак, да разузда свој бес и пође у дивљачку хајку.

Оно пак што се толерира то се у души и жели. Симулирана слабост полицијских власти, само је негативан, али снажан израз њене воље. По њеном прећутном одобрењу и по њеној тајној вољи у српским земљама монархије већ неколико дана царује право крвне освете за које се до сад знало само код Арнаута.

Ми верујемо да власти вршећи сво ружно саучесништво, нису радиле по вишем наређењу. Али за њихове поступке је не мање одговорна влада и, не хотећи да знамо за појединце, ми упућујемо свој протест њој. Протест у име својих сународника, протест у име човечности и цивилизације.

Ми знамо да свака држава има слободу опредељивања у својим поступцима. Али знамо да су и појединци и државе одговорни за своје поступке, први пред законима, друге пред судом хуманости. У име тог суда, ми захтевамо да монархија спречи вандализме који се врши према српском становништву у њеним границама и да се одрече саучесништва који се јавно

и срамно врше над њеним лојалним грађанима, ако не жели да злочин, учињен према њеном владаоцу, буде помрачен још ужаснијим злочином који се врши према Херцеговини, Босни и Далмацији. Не учини ли то онда би се утврдило да је монархија земља у којој нема ничега што ваља поштовати, земља у којој се привилегују злочинци и разбојници и која самим тим разрешава своје поданике сваких обавеза и сваких дужности.

А то се, држимо, тамо не жели нити верујемо да се овим вандализмима и злочинима хоће да пружи објашњење и оправдање за сарајевски атентат.

Новости бр. 169, 21. јун 1914.

КАКО ЈЕ ПУСТОШЕНО

Дани безвлашћа у Сарајеву

– Почетак демонстрација. – Јуриш на српске куће. – Војска долази. – Спаљивање српске заставе. – Срби се бране. – Ко је повређен. – Колика је штета. –

„Хрватски Дневник“, познати франковачки лист, доноси у једном од последњих бројева извештај о вандализмима које је бесомучна франковачко-муслиманска руља починила над Србима у Сарајеву.

Ми тај извештај доносимо у целости, да би наши читаоци видели како о сарајевским изгредима јављају баш они, који су исценирали и дириговали бесомучним нападима на Србе, нападима за које један мађарски лист вели „да су вечит доказ вандализма на коме нема равна.“

Извештај „Хрватског Дневника“ гласи:

Пустошење српске школе

Војска је затворила Рудолфову улицу испред Црквеног Трга до Хотел Централа, а полиција

је затворила Фрање Јосифа улицу од нове српске цркве до линије Кабиљо–Хотел Централ.

Демонстранти су се разишли споредним улицама и састали на Црквеном Тргу. Успут су уништене све српске радње, крај којих се прошло, разбијени су прозори на Краљевићкиној кући, а од свих је – на овом путу – највише страдала кројачка радња Бесаровића крај војничке касине. Управо невероватна количина штофова и свиле налазила се у тој радњи. Све је то изнешено на улицу, погажено и подерано. Штета се ту цени на много хиљада круна. Наравно и кућа и прозори, све је полупано и оштећено.

На Црквеном су се тргу сви демонстранти окупили, било их је на хиљаде и сви су јуришали на српску школу. Хиљаде камења сасуло се на ту кућу, а од 800 прозора, што их има та велика зграда, није остао цео ниједан. Демонстранти се нису ни тиме задовољили, већ су ушли у зграду, побацали из ње све књиге, писанке, слике, записнике, врата, прозоре итд. Кућа је за час била пуста, а пред њом се направила права громада избачених и полупаних ствари.

Једна кафана у приземљу те зграде, чији је гозда такође Србин, сва је уништена. Ту су демонстранти нашли краљеву слику, и да се не оскврњује, узели је собом и носили цео дан у првим редовима.

Преко пута школе расторација Авакума Прића такође је сва разбијена.

Поделе у групе.

Од српске су се школе демонстранти поделили у више група. Највећа је била она, која је отишла Ферхадију, а друге су пошле споредним улицама: Петракијином улицом у Чекалушу; Темалушом у Варош, према Башчаршији; Фрање Јосифа улицом према Хисетама; преко Ђумурије ћуприје у Терезију улицу итд.

У Српском Клубу

Велики је број демонстраната пошао од српске школе крај Тржнице на угао Ђемалуше и Мустафа Џенетић улице. Ту се налази у Саломовој кући Српски Клуб, који се недавно основао и за намештај утрошио 20.000 К. Демонстранти су најпре поразбијали прозоре, а онда зашли у саме просторије. Све што се налазило у просторијама, избачено је и поразбијано: фотеље, столови, столице, слике, новине, па чак је и билијар бачен с другог спрата на улицу. Врата и оквири прозора такођер су бачени.

Даље уз пут

Успут су демонстранти разбили крај тржнице сав намештај гостионе Николе Новаковића.

Недалеко Српског Клуба, низ Ђемалушу, налази се месарска радња Шпире Новаковића. Демонстранти су је сву уништили, много чистог свињског меса изнели на улицу, а исто тако и шунке, кобасице и т. д. Сав је простор пред радњом био пун меса.

Уз Новаковића се налази кафана Јове Паликуће, кога већ и презиме одаје, из чијег је племена. Све му је разбијено, бачве пробијене, пиће истекло, те се све излило на улицу. Столице, столови, бурад, чаше, флаше, пећи – све је било избачено.

Ту је преко пута, у Ђемалуши бр. 64, књижара Трифковићева. И њу су демонстранти сву разорили, а сав инвентар избацили, те се у овом простору од преко 150 метара ишло по самим књигама, и другим хартијама.

Код Глише Јефтановића

Огорчени демонстранти пошли су да траже имовину првака и главног подстрекача оваких идеја међу Србима, и дошли су до стана Глише Јефтановића у Ђемалуши улици. Ту се налазе његове штале, за коње, за фијакере, кола и омнибусе „Европе“ и вила, што је недавно саградио.

Тешке и огромне капије биле су страшно забарикадиране. Но демонстранти су тако дуго тресли, дрмали, ударали, док оне огромне капије нису попустиле и отвориле се. И ако су та врата огромна и тешка, демонстранти су их извадили на сред Ђемалуше и разбили. Зашло се тад унутра. До чега се дошло, износило се на сред Ђемалуше и разбијало.

Спаљивање српске заставе.

– Све до темеља.

Демонстранти су ту спалили српску заставу и онда кренули према кући оца атентатора Недељка Чабриновића, кафани и трговини самлевене кафе Васе Чабриновића, у Фрање Јосифа улици, одмах иза Ђемалуше улице. На путу су разбили сав намештај и прозоре „Кафане Парк“ (својина једне удовице Српкиње) и столарску радњу Станишићеву.

На Чабриновићевој кући све је полувано. Близу је ту и велика трговина покућанства браће Векић. Демонстранти су и ту на кући поразбијали прозоре а од силног и скупогеног покућанства није остао цео ама ни један сто. Све је уништено, поразбијано и избачено на улицу. Веле, да ту има штете око 20.000 круна.

Преко пута од Векића налази се **Мис Ирбијин Завод**, где је и „**Задруга Српкиња**“. И ова је сва кућа демолирана, а све, што је било у њој уништено.

50 корачаја одатле лежи Пешутов раскошно уређени „**Хотел Империјал**“, који држи удова Максима Прњатовића. Све су, што се ту налази, демонстранти разбили: столове, столице и други намештај, прозоре итд. И одатле је све изнето на улицу и сломљено.

Понова код Глише!

Хајдемо опет Глиши! издали су заповест вође демонстрације. И за час је све било опет код Глишиних кућа. Наставило се ту, да се уништи још оно, што је преостало. Два масивна ом-

нибуса Глишина хотела Европе, прави колоси од кола, извежени су на улицу, изврнути и разбијени. Једне красне саонице затекла је иста судбина на сред Темалуше. И њих, као и два фијакера, демонстранти су извукли на сред улице и разбили. Простор пред шталама Глишиним у Темалуши изгледа од силне масе ствари управо забаракадирана, те је и промет туда посве немогућ и ако је пут широк 30 метара. Сав овај крај наличи као згариште после тешког пожара или град после дугог бомбардовања. Велика множина разног покућанства, око шест врста разних кочија, ћилима и још многе преразне ствари застрли су сав овај простор у Темалуши.

У горњој Темалуши

Група демонстраната, која се од Саборне Цркве одвојила у горњу Темалушу, такођер је била марљива и безобзирна у свом раду. Демонстранти су ту разбили ове радње: гостионицу неког Мостарца на углу Темалуше и Пехливануше улице, кројачку радњу Илије Р. Трифковића у Пехливануши, кафану Милана Кршића. Страшну је штету претрпио и хотел Катић, све је уништено и бачено на улицу. Столови, столице, посуђе, чаше, флаше, биљар, кревети, јастуци..., све, све се то налази на улици поразбијано и поразбациано.

Даље су уништене ове радње: бријачница Васе Петровића, кафана Вује Соколовића, гостионица Петра Ђука, бакалска и гостионичарска радња Самоуковићева, трговина мешовите робе Милана Станића, хан и механа у Темалуши број 26, Перина гостиона број 24, трговина гвожђем и разним бојама Светозара Цвијића, „Народна књижара“ А. М. Прцовића и т. д. Све је у овим радњама уништено и разбијено.

Два штаба – две развалине.

Затим су демонстранти дошли до стана Глише Јефтановића, а одмах онда и до „Српске Ријечи“.

Врата су на стану Глишином силом проваљена, те су демонстранти из стана побацали сво покућанство. Прозори су сви разбијени, фотељи, куфери, столице и т. д.

Сви су миндерлуци и креветске ствари разбациване де се данас у даљини од 100 метара шећеш овом улицом по самој вуни, рекао би да су ту стада ушишана.

Пред „Српском Ријечи“ видиш целе хрпе новина, рукописа, других папира и т. д. Тек испод овакове гомиле вири по који разбијени столац, писаћи столови, па којим се издрљало много перо, спремајући овај кобни дан... и т. д. У просторијама уредништва и управе „Српске Ријечи“ није баш ништа остало, ама баш ништа. Све је на улици. Пуста се ћирилица повалила по цести, а кућа је сва из темеља разрушена. Тек остаци некадашње фирме, издерани и поломљени, остали су.

Уз овај дом налазе се просторије „Пјевачког друштва Слоге“. И у „Слози“ је све сложено уништено.

Овуда се са 50 степеница долази у штампарију „Српске Ријечи“. Демонстранти, да покажу, шта мисле о овом друштву, нису имали обзира и жалили труда, већ су дошли и у штампарију, да униште она слова, која су тровала народ и ширила налоге краља-ослободитеља.

Машине су у штампарији оштећене, папир избачен, регали поразбијани, а слова избачена у двориште.

Одмах се у близини налази нова, величанствена зграда Великог Управног и Просвјетног Савјета. Ту се у приземљу налазе ове трговине: Јово и Ристо Васиљевић, трговина мануфактурне робе на велико и мало; Филијала Браћа Ристо и Михо Шантић; Филијала Шантић и Загорац; Јово Р. Јовановић. Све су ово трговине, пуне разне робе, и великих излога демонстранти походили, излоге разбили, робу полупали и делом оставили у дућанима, а делом разбацили по улици.

Још су многе радње у овом крају демолиране. Особито је велика штета начињена у дућану Милана Р. Параноса, који имаде „Заступништво чешке индустрије“; трговца мешовите робе Јакше Скочајића; гостионичара Крсте Јовановића, званог Комљена и т. д. Ни Пирушу демонстранти нису поштедили, већ су и тамо разбили све, што је српско.

Сав овај крај пружа тужну слику, а развалине, грозне и тешке развалине, сведоче, како је тешко пало сарајлијама злодело разбојничке Србинове руке.

Догађаји у Терезији

Маса народа прешла је Ђумуријом ћупријом, да изађе у Терезију. Ту се у Чикми налази и стан и радионица златара Јове Митричевића, који има главну радњу у Фрање Јосифа улици. Демонстранти су дошли пред радионицу, а из куће је неко на њих опалио хитац један из двоцевке а други из револвера. Срећом није био нико рањен. Огорчење народа постало је тим веће, те су још бесније навалили на радионице и стан. Пусто злато и сребро стаде се просипати. Дукати разних величина, што их носи наш женски свет, поче звекетати.

Стари Митричевић и његов син затворени су. Код њих се нашло доста оружја. Један је од њих био преко Миљацке побегао у просторије „Sarajevoer Tagblatta“ а отуда у једну башту, но ухваћен је и предан полицији.

И у Терезији су поразбијане све српске радње. Што је било у њима уништено је, а особито је велика штета нанета гостионичару и трговцу пића на велико Ристи Бандуковићу, званом Бандуки. Све му је уништено.

Догађаји на Хисетама

Јака група демонстраната упутила се на Хисета. Где је овде била каква српска радња, затекла ју је иста судбина, као и друге: све је уништено.

Велике деликатесне радње: Шантић и Загорац, браћа Ружић и друг (пре Ружић и Вујасиновић) посве су уништене. Гвоздене решетке на излозима посве су разбијене, роба у дућанима поразбијана и побацана, а што се могло, избацило се на улицу. Трговачке књиге, списи, фактуре итд. све је то уништено.

Трговина мешовите робе и пића Митра Домазета такођер је љуто страдала. Гостионица градског заступника Андрије Ружића, и њу је задесила судбина осталих српских гостиона. Велика трговина стакла Митра Ребића сва је разбијена. Видаковићева гостиона „Славуј“ у Алипашиној улици сва је разорена.

Овако су исто уништене и све остале српске радње на Хисетама.

У Бјелавама и Чекалуши, – Србин Јовичић пуцао. – Један мртав, два рањена. – И Јовичићу је пукло...

Демонстранти, који су се кренули на Бјелаве, харали су што им је год српско дошло под руку. Велика трговина „Браћа Бајчетић“ на Бањском Бриегу сасвим је демолирана. Редом отуда, па све по целим Бјелавама и Чекалуши улици све је поразбијано што је год ћирилице на себи имало. Тако су дошли демонстранти до велике трговине мешовитом робом и деликатесама, Браћа Јовичић у Чекалуши. Један је од ових Србенда опалио у масу три хитаца из револвера и као рисови бацили су се на трговце и њихову трговину. Један је од Јовичића некуда побегао, те се ни сад незна где је. Други, Коста Јовичић, изубијан је од разбеснеле масе, те је превезен у болницу, где га чува јака стража, да се, кад му буде стање допуштало, преда у руке правде. Код њих се нашло оружја. Демонстранти су им све до последње чачкалице поразбијали и поломили. – Рањеници су одмах пренети у болницу. Један од њих је издануо одмах. Зове се Антон Крајина, 45 година стар, католичке вере, зидар. Два хитаца из револвера погодила су га у леву страну прса.

Учесници у демонстрацији.

Неколико хиљада народа учествовало је у демонстрацијама. Били су то у јединству редови католика, муслимана и јевреја. Демонстранти су били из свих сталежа и звања.

Облазећи улицама носила је свака група пред собом слику краљеву, и певала родољубиве песме, а особито се често певало: Боже живи, чувај Боже!...

Рањеници.

И јучерашњи је дан имао својих жртава. Убијен је, како горе наведосмо, у Чекалуши, код Јовичићеве трговине зидар Антон Крајина.

Рањени су ови:

Коста Јовичић, трговац, Перо Пријевић, кафеџија. Тешко је рањен у левом оку. Вејсил Кариман, 13 год., рањен је у Кошеви по десној руци. Грбо Јанковић, 20 год., радник, рањен је у Доњим Хисетима од војничког бајонета. Абдулах Јусуф Беговић, 22 год., ашчија у Фрање Јосипа ул., рањен је сабљом по левој руци и по глави. Хакија Атичић, 13 год., шегрт, рањен сабљом по глави, Лука Анушић, 42 год., рањен је по глави. Алберт Фишер, 24 год., убоден је бајонетом у прса и повређен по левој руци и на десном бедру.

Ови су сви у болници, а има их таквих рањеника, који код куће леже.

Све је поразбијано. 10 милиона штете.

Да не заборавимо споменути, да су демонстранти посетили и народне посланике др. Живка Њежића и дра Саву Љубибратића, који станује у Терезији улици код своје пунице Јеленке. Гостионица и стан Љубибратићев, прошли су исто тако. До шта се дошло, разбило се.

Јучерашње су демонстрације свршиле тим, да од свих српских радња у Сарајеву није остало целих и нетакнутих ни тридесет. Штета је ог-

ромна, јер се вели, да су оштећеници претрпели квара око десет милијона круна.

Пијемонт бр. 172, 25. јун 1914, стр. 2–3.

ДАР-МАР У МОНАРХИЈИ

Нови Сад, 9. јула

Једна пословица вели: кад бог хоће некога да казни, он му прво памет одузме. Изгледа, да бог, који према схватању извесних кругова равна судбином владалачког, дома и монархије, хоће да упропасти аустро-угарску монархију, јер је *одговорним* факторима памет одузео. А што је још и најстрашније: с њима заједно и бечком и пештанском такозваном родољубивом јавном мњењу. Нама, радницима, не може бити сасвим свеједно, да ли ће луди режим упропастити ову државу, чији смо и ми чланови, а чије невоље ми први и највише осећамо.

Ми смо начелни противници атентата и као што смо осудили сваки атентат, тако смо исто одлучно осудили и сарајевске атентате. Осуђујемо их не само са човечанског, него и са политичког гледишта, јер смо тврдо уверени, да је последица сваког атентата: *јачање реакције*. То се и овај пут обистинило.

Досадашњом истрагом установљено је, да није било никакве завере, него да је сваки атентатор засебно оперирао, а сем њих било је још неколико атентатора, који су били спремни да убију престолонаследника. Дакле јасно је, да овај атентат није био уперен против личности престолонаследникове, него против постојећег режима, чији је он носилац и сада би логично и паметно било, да се у самоме режиму траже и отклоне узроци овог болесног стања. И место тога, шта се догађа у Босни? У пуноме је јеку бесна реакција, која је нарочито уперена против Срба. Срби се на варварски начин прогоне и злостављају, иако су као народна целина потпуно невини за недела, која су извршила два луда и заведена младића. Довољно је да је

неко Србин и већ сумњив и изложен је како лично, тако исто и имовно, нападима уличне руље коју раздражују и предводе преобучени полицаји, а која је, користећи се равнодушношћу војске, извршила у Сарајеву страшне зулуме. А усуди ли се когод изрећи непристрасан суд о аустро-угарској солдатској и бирократској политици, тај се свирепо прогони и тешко окован баца у тамницу као највећи зликовац.

Па куда води то? Мисле ли власници на потпуно истребљење Срба, који сачињавају две трећине становништва? Или пак мисле за неколико хиљада ослабити број српског народа, да би онда лакше могли скљештати у своје крваве канџе преостали народ, који се од времена окупације није могао спријатељити са аустроугарским господством? Ако ово мисле, онда ће промашити свој циљ и тиме ће још више раздражити српски народ и изазвати нова убиства. А не мисле ли то, онда треба да окрену други лист и да заведу *потпуно демократску управу*, јер то је једини пут и начин, да се освојени народ спријатељи са страним господством. Досадашња управа у Босни није се оснивала на демократској бази и то је главни узрок скорих атентата.

Овај дар-мар у Босни потпуно је обезумио плаћену штампу у монархији, која тражи освете Србији и која све више раздражује народ. Она је жедна крви, јер по њеној логици само један покољ са Србијом може осветити убиство престолонаследника и супруге му. Зар последњих година нисмо доста претрпели? Зар већ нисмо доведени до просјачког штапа?

Ово је ужасно стање! Док се притисак у Босни врши највећи стварају притисак над народом, дотле овде плаћеници сурувог апсолутизма стварају ратоборно расположење, као што су чинили у доба злосрећне Прохаскине афере. Цела монархија је претворена у луду кућу. Поред страшне кризе, која стално тамани трговце и занатлије и увеличава војску беспослених, сада на свима линијама влада потпуни дар-

мар, који ће ову несретну државу завити још у црњи вео и убрзети њену коначну пропаст.

У овоме дар-мару ми радници морамо сачувати присебност. Морамо протестирати против јачања апсолутизма, као и против ратних букача. Ми нећемо, да се с нашим новцем и по цену наше крви насилно „усређава“ и „цивилизира“ Босна или да се Србија научи реда јер имамо ми доста зла, требамо прво отклонити ужасну беду и некултурност, која царује у нашем народу. Ми нећемо, да страшне прилике у Босни још више раздраже Србију против нас, ми хоћемо мира, хлеба, културе и слободе. А нека се и Босни да слобода и култура и нека се у целој монархији створи ред и мир на основу праве и истинске демократије, јер до сада се је могло већ увидити, да се на бајонетима не може дуго седити. Не учине ли то власници што пре, онда ће они убрзати оно време, када ће сам народ правити реда у лудој кући!

Страшни дани у Босни

Од како је на престолонаследника и супругу му извршен атентат, Босна је постала средиште зулума. Та околност, што су атентатори били Срби, разбуктала је национални шовинизам и уличне руље мучки нападају сваког Србина, а руше и пљачкају српске радње и куће. Нападнути су потпуно немоћни за сваку одбрану. Дописник пештанског „Vilâga“ тврди, да је рушење српског иметка у Сарајеву извршила група од 120-150 мангупа, а водили су их тајни полицаји. Пљачкали су и после објаве преког суда. Код Јефтановића су аутомобил разбили сикирама, које су мангупима донела четири полицаја. Свуда су уништили трговачке књиге. Полицаји су се смејали, док су мангупи рушили, а војска је била равнодушна. Шта више један је официр изјавио једном мађарском новинару: *да војски није било ни на крај памети, да спречи зулуме огорченог народа*. Против неколико Срба војника поведен је поступак, јер су хтели спречити пљачкање мангупа. Исто овако схватање има и сарајевска полиција, која равнодушно гледа све, што чине

мангупи. Ухапшен је један Србин полицај, јер је хтео задржати мангупе од рушења.

У Сарајеву су опљачкане све српске радње и куће, и ако је која радња или кућа случајно остала недирнута, њу сопственик не сме отварати. Све српске штампарије су разрушене, а машине скрхане, те за сада не може ни један српски лист излазити. И сада, пошто су порушене куће, излупан намештај, поарани дућани и пошто су извршени дивљачки атентати на живот и иметак мирних, радних грађана, долазе плакате сарајевске полиције. На њима се, истина, осуђује оно рушење и пљачкање, али се све представља као природна последица атентата. Полиција позива све оне, који су постали богаљеви телесно и материјално, нека се пријаве, па ће добити материјалне припомоћи. Великодушност! Ко ме је то требало?

Хајка против Срба

Још увек се у пуноме јеку води хајка против Срба, штавише изгледа, да агитација против Срба добива још новије помоћне трупе. Проглашењем изнимног стања у Босни, пренето је поприште противсрпске хајке у Хрватску, Далмацију и у остале крајеве монархије. Корумпирани и деморалисани франковци у Хрватској и Далмацији нарочито се истичу у хајци против Срба, јер мисле, да је сада најзгоднији моменат када се они могу дочепати власти, на коју у редовним приликама ни мислити не могу због својих прљавштина. Ставили су већ и захтеве у овоме правцу, а у хрватском сабору и у својим листовима јавно оптужују истакнутије Србе у Хрватској, као и србијанску владу, да је саучесник атентата. Али сва је срећа, што су франковци већ одавно познати као подли лажови и сад им нико неће насести сем оне уличне руље, која би можда и у Хрватској вршила зулуме сличне сарајевским да им власт енергично то не спречава. — И у Бечу су прошле недеље приређене противсрпске демонстрације пред српским посланством, те је дошло и до сукоба између полиције и демонстраната. — Прошлого петка пронео се је глас у Новом Саду, као да неки

Немци спремају противсрпске демонстрације, а у околним местима већ је било раструбљено, да су демонстранти срушили Централни Кредитни Завод и запалили Салајку. Не знамо, ко је ширио те вести, али сумњамо, да би у Новом Саду могли штребери учинити оно, што су учинили у Сарајеву. У осталом нека пробају само ако имају чисте...

Истовремено са хајком против овоостраних Срба, диже се тешка оптужба против Србије, као да је и она саучесник атентата. Ову оптужбу поткрепљује плаћеничка штампа са Чабриновићевом изјавом, који је наводно рекао, да је добио бомбе од мајора Милана Прибићевића. Међутим Чабриновић је ову изјаву у четвртак повукао и рекао, да уопште и не познаје Прибићевића, а ранију је изјаву морао дати, јер су га детективи злостављали и мучили. У име српске владе Пашић је потврдио писање „Балкана“ и најодлучније одбио тврдњу, да је убијство престолонаследника у интересу Србије и оградио се против сумњичења српске владе и Народне Одбране. Србија жели, да живи у пријатељству са Аустро-Угарском ма да ова у опште не поступа баш правично са Србијом.

Чабриновићеви заштитници

Београдски „Балкан“ јавља, да је београдска полиција хтела протерати Чабриновића из Србије због сумњивог понашања и нагињања анархизму, али га је аустроугарски конзул у Београду узео у заштиту, да је он честит човек. Конзулат је издао Чабриновићу и моралну сведоцбу, која се чува у управи града Београда.

Страховлада

Босанска влада је протерала преко 4000 Срба из Србије и других крајева, који су се настанили у Босни и Херцеговини. Протераше и Цигане свираче, који су пореклом из Србије, а имају своје куће у Босни. Стијепу Кобасицу, уредника „Српске Ријечи“, протерали су из Босне за вечита времена, али не у његово родно место, у Дубровник, него су га пребацили у Хрватску,

где има да издржи шестомесечни затвор. И остали чланови уредништва „Српске Ријечи“ протерани су из Сарајева. Исто тако протеран је и Јово Шмитран, уредник „Звона“.

Истрага и нова хапшења

Истрага тече у највећој тајности. Увођањем цензуре на пошти потпуно је онемогућено, да се сазнају појединости истраге. На овај начин немогуће је установити у каквом се стадијуму налази истрага. Тек толико је продрло у јавност, да је Гавро Принцип отворено изјавио истражном судији, да нема саучесника и да је хтео да се освети за прогонство Срба. А Чабриновић је рекао: Србин сам — не познајем Царско Височанство! — Хапшења су свакодневно на реду и по најновијим вестима, до сада је ухапшено преко 500 особа, већином ђака, а има ухапшених и пет српских попова. Сви су осумњичени као саучесници атентата. — Хапшења се врше и изван Босне, у целој монархији. Срби су сада свугде сумњиви. Нека се само који неповољно изрази о бечким власницима, њега одмах хапсе! Тако су у Новом Саду ухапсили радника Милана Петровића и трг. помоћника Миливоја Вељковог, јер су наводно одобравали атентат. У Бечу, Љубљани и Трсту ухапшено је неколико ђака. Чини нам се, да је полиција и сувише ревносна!

Слобода бр. 26, 10. јул 1914.

СРБИЈА – БОСНА – АУСТРИЈА

2. „Велико српска пропаганда“.

Један берлински лист, који иначе не одобрава слепо аустријску политику, која доводи у опасност мир Европе, донео је прву своју вест о сарајевском атентату под натписом: „Велико-српско крваво дело!“ Та парола, која је дата из Берлина, прихваћена је од гомиле аустријских листова и тако се до данас непрестано борба води на две стране: против Срба у Сарајеву води је аустријска власт, против нас Срба, про-

тив државе Србије, води је аустријска штампа. Обе су борбе једнаке; слика оне у Сарајеву савршено је једнака слици новинарске кампање против Србије.

Првог дана, одмах пошто се глупава и страшно неспособна полиција сарајевска мало прибрала, поручила је она из Сарајева, а многи су из аустријски листови пронели кроз Европу, да: „сви конци завере воде у Београд“. Од тога доба атентатори, бајаги, казују све више појединости, које треба да докажу ову аустријску паролу, да је Србија крива за атентат. Некима се овде код нас чини, да ове вести, што их полиција шаље из Сарајева, показују само њену глупост. Међутим у ствари то саопштавање, час овако час онако, није ништа друго до питање и удешавање како ће се добити најбоља формула за доказ онога што треба аустријској политици. Једном читате нешто паметно: како су оба атентатора изјавили да су се решили на убиство Франца Фердинанда зато, што су тиме мислили да одбране Србију од аустријске нападне политике, којој је носилац био престолонаследник. Заиста, не два него две хиљаде босанских екзалтираних младића могу доћи на ту одлуку. Они претпостављају – са више или мање оправдања – да је идеја аустријског престолонаследника била у томе да уништи слободну Србију и да је претвори у нову Босну, коју ће експлоатисати фратри и куфераши, ону Србију о којој они мисле да је позвана да ослободи Босну. На супрот тој идеји, код њих се рађа њихова: да Србију треба спасти, и ова их доводи до извршења убиства у коме они виде спас. Ствар сасвим проста и природнија, много више но Лукенијева, који убија царицу Јелисавету и Казериова који убија Сади-Карно, да би само тријумфовала њихова идеја о анархизму.

Али то није оно што треба аустријској политици. На против, њој је потребно да покаже да у целој Босни и Херцеговини нема Србина коме се може зачети у глави таква идеја, но да – ако је то већ Србин из Босне – у његову главу мора да се улије та идеја само у Београду.

О Прибићевићима зна после „велеиздајничке“ афере и западна Европа, дакле треба да атентатори признаду да им је ту идеју улио у главу онај један од Прибићевића, који је мајор у српској војсци. Мало је тупаво, што бомба мора баш бити из „арсенала у Крагујевцу“ као и у цетињској афери, али и ту сарајевска влада мисли, да треба нешто да измисли што ће и Европа разумети. Европа, која је већ постала опрезна према аустријским лажима и клеветатама против Србије. Али је то више срочено ради аустријских ћалова у Бечу и Пешти, да их што више раздражи, да се и тамо приреде демонстрације против Срба.

Је ли потребно бранити се од оваквих клевета и потварања? Није. Можда је било потребно пре десет-петнаест година, данас није. Данас западно-европска штампа не само не прима више за готово бечке и пештанске лажи и клевете против Србије, него их штавише и сама разголићује и доказује. Зашто бисмо се ми онда око тога трудили, кад Европи није потребно доказивати а Аустријанцима се не може то никад доказати, да Србија нема никаква посла са атентатом. Пустимо их нека и даље клеветају, кад знамо да те њихове клевете нико више у Европи не верује.

Заиста, европски новинари, који знају да њихови паметни читаоци, умеју разликовати глорификовање атентата од његовог разумевања, не боје се да покажу да они тај атентат разумеју и да баш то разумевање брани Србију од аустријских клевета. Данас европско јавно мњење разуме аустријску политику према Српству, па зато разуме и атентате раздраживих, гоњених и намучених личности из српског народа, без учешћа нас у Србији. Нарочито „велеиздајничка“ парница у Загребу и српске публикације поводом анексије Босне и Херцеговине отвориле су очи Европи, те сад потпуно познаје истину. Европа је знала и пређе, да је Аустрија, истерана из немачког савеза и из Италије, окренула свој поход на југ, против Срба, али се Европа дуго варала, мислећи да тај поход није пљачкашки него да Аустрија проди-

рући својом влашћу на југ уноси у завојеване крајеве културу и благостање. Босански варак, којим су Аустријанци вараклисали Босну и Херцеговину, дуго је изгледало европским новинарима, који су довођени у Сарајево и чашћени, као чисто и право злато. Имајући за вође баш оне, који су дошли у Босну и Херцеговину, да душмански експлоатишу сиромашни српски народ, они нису видели да добри друмови, железнице и друге у очи упадљиве установе нису тамо створене да подигну народ у Босни и Херцеговини, но да послужи као сигурно средство за што бољу експлоатацију тога народа. Нама, Србима, скоро нико није веровао кад смо им казивали у чему је суштина аустријске управе у Босни и Херцеговини. Тек кад су видели за какве трачарије иду аустријски Срби у казамате и носе тешко гвожђе, тек кад су у Загребу видели шта се све у Аустрији проглашује за „велеиздају“, онда су им се отвориле очи. Онда су они видели, да аустријска управа у Хрватској, Босни и Херцеговини, са економског и националног гледишта није ништа боља од турске, ако још и гора није. Књига професора Цвијића о аустријској управи у Босни и Херцеговини, издата поводом анексије, написана тако објективно, хладно и убедљиво, савршено је разбила дотадашње европске заблуде односно аустријске политике према Српству, јер им је доказала, да Аустрија не носи на југ културу него немачко-мађарску експлоатацију у економном а антисрпски рат у погледу националном. Држање аустријске владе и аустријске штампе према Србији за време савезно-балканског рата против Турске, њено језуитско поступање у распри српско-бугарској и румунско-бугарској, најзад су доказали Европи да је чиста лаж како Аустрија жели: „Балкан Балканцима“ него да она не бира ни начин ни средства да експлоатише Балкан за Немце и Мађаре.

Зато нама не може бити чудо што европска штампа, осим мало скандалозних изузетака, не крије да она потпуно разуме атентат и ако га не одобрава. Јер кад она увиђа две ствари: прво да је аустријска политика према Србима

експлоататорска, отимачка и разбојничка и друго, да она ради успеха те политике употребљује и најгора средства, онда мора разумети трећу ствар: да и међу Србима мора бити и таквих личности, које ће уобразити да је убиство престолонаследника аустријског спас за српски народ у Босни и Херцеговини, и да се и грозна дела могу извршити ради спаса једног народа. У Европи се зна да се и хотентоти дижу да бране своју слободу, а како не би Босанци и Херцеговци. Хотентоти и хереро-црнци³ немају ни појма о каквој својој прошлости и народности, па је ипак њихова борба за слободу разумљива. Бошњаци и Херцеговци имају своју славну прошлост, осећање народности је потпуно кристалисано, па онда како би могло бити да они мирно трпе све што их сналази од аустријске експлоатације? Зар су они кроз векове остали Срби зато да сад буду бесвесна подлога за аустријску чизму? Не би било чудо, да се баш и у Краљевини Србији нађу такви људи а толи у Босни и Херцеговини. У скорањој историји, у ослобођењу и уједињењу Италије, где је Аустрија такође била угњетач и убица, босански атентатори налазе своје претходнике и учитеље, и зато им нису потребни ни Прибићевићева упутства ни бомбе из „арсенала у Крагујевцу“. Они су, можемо рећи, национални фанатици, који су изгубили правац у тачној оцени средства и који не превајају од начина, каквих се питоми људи грозе, али свакојачко нису бесвесне индивидуе, које је требало научити атентату у Београду, као што сарајевска полиција учи руљу сарајевску, да смрт Франца Фердинанда свети пљачкањем и убијањем невиних становника Сарајева и других босанских, херцеговачких и хрватских вароши. Једном речи сарајевски атентатори су довољно интелигентни да копирају Италијане а да за то не траже учитеље у Београду. Кад то сама Европа увиђа, оставимо Аустријанце да нас клеветају, ако им је то једна утеха. Србији не требају атентати, али Србија не може

задржати ни свога, а толи туђег поданика, да на свој фанатички начин води националну политику, иако је тај начин бескористан, и за осуду. Иначе би стотине Босанаца и Херцеговаца морале ићи у пратњи српског полицајца – а то не може да буде. А пошто Србија не може ни прогањати Босанце и Херцеговце који долазе и одлазе из Србије, то се босанска влада мора трудити да има много паметније власти но оне, што су дејствовале на дан атентата. В.

Сарајевски атак руље.

(Писмо „Трговинском Гласнику“).
Сарајево, 21. јуна.

Погибија аустријског наследника престола и његове супруге у Сарајеву имала је одмах продужење у погибији српскога иметка, рада и напретка у овом главном граду наше Босне. Ко је извршио атентат на живот наследничког пара то вам је већ познато, а неће вам бити незнано и ко је атаковао на српски дом, српски рад и хлеб. Па ипак о овом другом питању морамо казати још коју реч. Али не знајући поуздано хоће ли вам стићи ово писмо из поробљена и крвава Сарајева, где је обустављен сваки приватни, поштански и телеграфски саобраћај ограничићемо се за сада само на констатовању неких чињеница. –

Није прошло било ни пуних седам часова од атентата а већ су започеле овде уличне демонстрације. Полиција сарајевска, на коју се троше невероватно велике суме, била је, вели, тиме изненађена. Њу је улични олош предухитрио. У истинитост те исповести њене онде слабо ко верује. Додуше постоји опште уверење да оно што је чинила сарајевска полиција у моменту атентата чини вероватном помисао да је њу могло свашта изненадити и да њу може сваки предухитрити. Без сумње би и полицији у тропским афричким пределима пало на ум да одмах обустави параде и свечаности чим је учињен први атентат са бомбом. Али је босанска полиција сасвим спокојно продужи-

3 Мисли се на борбу афричких племена против немачких насељеника и немачке царске војске 1904-1907. године. Над тим племенима тада је извршен први геноцид у 20. веку.

ла извођење осталих тачака у програму светковине, те је ускоро довела ствар од страшне катастрофе. Невероватно, али је факат да чак ни бомба није могла опоменути сарајевску полицију на већу предострожност. Ето тај факат донекле оправдава нашу полицију и што је улична руља могла и у целини и у детаљима изводити други један програм, који је ипак спремљен ван њене средине, и који јој је дат само на надлежни поступак.

Дакле још на дан атентата увече отпочео је улични олош напад на српска имања, куће, радње. Кад је деловођ велике гостионичарске радње „Европа“ позвао у помоћ власт узвикнувши: „Узмите нас у заштиту“ – из полиције је одговорено с пуно јеткости: „Штитите се сами.“ То је било довољно, да се одмах увиди с које стране ветар дува. Али оно што је било у недељу у вече беше само увод у сутрашње догађаје. У понедељник је имао да се изврши главни напад и он је заиста и извршен. У раздобљу од десет и по часова пре па до два и по сахата по подне бес је тријумфовао у нашем Сарајеву. За то су време уништене све српске радње у Сарајеву: дућани су остали празни, стелажи су поломљени, извучени, спаљени, врата и прозори изваљивани, зграде рушене; једном од најглавнијих улица, Ђемалушом, текла је река српског вина, ракије, коњака; улице су застиране свилом, ћилимима и другим скупоценим источњачким материјама које су продавали стари и богати српски дућани. Па ни на томе није остало. За дућанима су дошле на ред српске куће, домови, станови. Руља је ишла из куће у кућу па је тако исто извлачила и на улици бацала душеке, јастуке, колевке, посуђе и све што је у којој кући нашла. Преплашена је чељад била ипак срећна, ако је са голом душом могла за времена умаћи. Кад је и то било свршено, онда се залазило у штале и шупе, отуда су извођени и пуштани коњи, извлачена су кола па су ломљена, и најзад су спаљивани аутомобили. Интересантна је тачност с којом су вође уличних нападача ишле од радње до радње и од куће до куће: нигде се није погрешило да се нападне на несрпску кућу или

радњу, и нигде се нису преварили да пропусте који српски дом! Има још нешто. Од напада су поштеђене српске цркве и банке. Чудновато! Кад сокак узме маха, кад руља загосподари, онда се у тој простој светини понајпре јави инстинкт верске освете и у исто доба лакоумност за новцем. Али је сарајевски олош био високо политичар: он се уздигао изнад религиозних предрасуда и показао се чистих руку. Није ли јасно да тај олош није био – обичан олош? Банке се нису могле освојити, а и када би се освојиле јасна је ствар да би држава морала убрзо накнадити сву штету, јер се у новчаним заводима не процењује комисијски и од ока, као што бива при накнади штете појединцима. Дакле, сарајевска је „руља“ и тај пропис знала. Цркве се нису смеле дирати, јер ако се изазове верски рат онда се зна ко ће овде на крају крајева страдати. Зато је требало убити појединце свакога који ради, који тече, који радом и солидношћу осваја пијаце. Као што видите ноћ између 15. и 16. јуна није протекла залуд. У њеној је помрчини добро срачунато све. Сарајевски олош није био обичан – али је ипак и био и остао олош...

Желите ли чути приближно колика је материјална штета учињена тим изгредима које је власт, у најмању руку, толерирала? То није могућно рећи. Један службени и трезвени орган власти уверавао нас је, да је сам Гл. Јевтановић оштећен за два милиона круна!

Па ко је приредио сав тај срам?

Чим је пљуснула крв на кеју одмах је Штадлеров „Хрватски Дневник“ узвикнуо: „То је дум-дум српског Видовдана! Ми знамо шта треба одмах чинити“. Оном делу масе, која слуша Штадлера, придружио се онај део, који стоји на улици и чека наредбу власти. А власт још непрестано, на жалост, рукује мишљењем већине босанских Муслимана. Додајте томе нервозну жудњу власти, која је желела да се ма чим маскира погибија наследникова, у погрешном уверењу да ће то ма колико препоручити и умањити јој одговорност за оно што је било.

Скупите све то па ћете имати силу која је неколико сахати господарила у нашем Сарајеву.

Политичка се злочинства догађају свуда у свету, али злочин који је извршен над имањем и радом Српства у Сарајеву остаје за сва времена срам од наше владе. А чим протекну дани и недеље, ова ће иста власт тражити дације од тих истих грађана које је материјално убила. И шта ће онда бити? Природно је да буде упућена на онај сокачки олош који је са њом пактирао на дан 15. и 16. јуна. Држава која разорава иметак својих најбољих грађана не показује да су јој познати рачуни модернога газдовања. Тешко је трпети, али – ко зна за што је и то добро!

Трговински гласник бр. 139, 28. јун 1914.

НАВАЛА НА СРПСКИ НАРОД ИЗ ТАЛМИ ЛОЈАЛНОСТИ

– Потпуни слом франковлука. –

Страшни и гнусни злочин, што је 15. (28.) јуна о. г. извршен у Сарајеву над престолонаследником надвојводом Фрањом Фердинандом и супругом му, **осуђен је најодлучније од целог српског народа** у овој монархији, који је искрено оплакао несретне жртве Принципова браунинга. Шта више у краљевини *Србији*, на коју жута штампа баца кривицу због Принципова злочина, на прву вест о страшном догађају *обуставили* су прославу првог радосног Видовдане после косовске трагедије од године 1389. Али све то није сметало мрачњачким елементима, да се најпре у жутој штампи својој оспу најгаднијим погрдама и клеветима на српски народ, па онда, у својој *талми лојалности*, као хијене и гладни шакали *навале на српско добро*. Најодвратнији *улички моб* у Сарајеву **обесветио је пијетет** према светлој успомени невиних жртава грозног атентата тиме, што је разбио и *поробио* српске трговине домовине. Злочинством уличнога моба, које сарајевске војне и грађанске власти нису могле, или нису

хтеле спречити, *компромитована* је сад *наша монархија у очима културнога света*. Чак и независна штампа савезничке *Немачке* жестоко је устала против *погрома* који је несавесним атентаторима подбодена и од власти трпљена фукара извршила у Сарајеву и по осталим местима у Херцег-Босни над невиним Србима. И бадава је угарски премјер гроф Стеван Тиса у ономадашњој седници заступничке куће угарског сабора уверавао да су вести о грозном прогону против Срба „претеране“: факат је да је побеснела талми лојална руља за један дан *анархије* у Босни и Херцеговини (где је у тај мах било концентрисано *два корпуса војске!*) **уништиле преко десет милиона круна српског добра!!** Сlike што су их о рушевинама донели *бечки немачки* илустровани листови, у својој радости, што је на *такав* начин избило „народно огорчање“ остаће вечита срамота по оне чиниоце, који су одговорни за ред и мир у овој држави.

Веома је значајно, да су се у том *вандалском походу* против српског народа особито истакли *католици* у Босни и Херцеговини, дакле духовна пастиа злогласнога језуите, надбискупа врх-босанскога дра Јосипа *Штадлера*. Животињска мржња коју Штадлеровштина годинама проповеда по заглупљеној католичкој маси против Срба, избила је у часу, кад Штадлер и компанија знађаху, да су Срби за један дан остављени без икакве заштите, на Божију вересију, да су – *voelfrei*, као што Швабо каже за тицу, коју сваки мангуп може убити. И лијући крокодилске сузе за убијеним престолонаследничким паром, црна чета арцибискупова је нашла, да се пијетет састоји у разоревању, *пљачкању* и *харању* српских трговина и домова!! Овакога чуда није било, од како је гавран поцрнио.

Погром у Босни и Херцеговини против Срба пошао је мрачњачким елементима за руком. Браћа босанских разбијача, *франковци* у *Троједници*, халакнули су као јањичари, кад чуше, шта је руља урадила са добром сарајевских Срба. „Хазурала, сад је време да се ос-

ветимо влашком накоту!“ Тај дивљачки урлик разлеже се по франковачкој тевабији од Лудбрега до *Сремских Карловаца*. Под маском талми-лојалисти хтедоше у Загребу да *понове страшне септембријаде* од године 1902., али су са том злочиначком намером својом *бедно пропали*, јер им је баш честито *хрватско* грађанство у Загребу помрсило те планове. У *Петрињи* су пуна четири дана морали да врбују разбијаче те под заштитом „славне“ полиције у том банијском граду шачица факина нанесе штете тамошњим Србима. И по другим варошима Хрватске и Славоније покупили су франковци „патриотичне демонстрације“, наравно уз *погроме* против Срба, али су свуда претрпели *фијаско*. И то бележено с великим задовољством јер видимо, да *језгра хрватског народа* трезвено схваћа ситуацију и да прозире тајне намере франковачких спекуланата.

Чак и у *Далмацији* су покушани *погроми* против Срба, али тек тамо су разбијачи **грозно насели** и сви њихови злочиначки планови раз-

бише се о непоколебану савест далматинских *Хрвата*, а свест која је чврста као оно суро далматинско стење. У *Спљет* су **католички попови** били донели фанатизоване сељаке, да „муштрају“ против Срба, али су спљетски Хрвати онемогућили франко-капуцивску „муштру“. Дакле *потпун слом* франковлука!

Српски народ је потпуно свестан тога, да за изгреде наврбоване уличне руље *нипошто није слободно кривити хрватски народ*, као што ни овај за суманути сарајевски атентат не криви српски народ. Срби ни за загребачке септембријаде од год. 1902. нису кривили Хрвате, јер смо врло добро знали, ко је приредио те септембариаде, исто као што сад знамо, ко су зачетници и вође погрома против невиног српског народа.

Браник бр. 126, 28. јун 1914.

Текст приредио

Мр Иван Обрадовић

